

ПЛАН 8

Тема: Власні особові назви

Мета: ознайомити студентів з історією походження імен та прізвищ; закріпити навички правопису прізвищ та конкретизувати особливості їх перекладу; розглянути правила творення імен по батькові.

1. Походження українських імен та прізвищ.
2. Основні правила правопису українських прізвищ.
3. Фонетичні правила передачі слов'янських прізвищ українською мовою.
4. Творення чоловічих та жіночих імен по батькові. Відмінювання прізвищ, імен та імен по батькові.
5. Акт.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Додаткова література: 12, 17, 19, 21.

1. ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ІМЕН ТА ПРІЗВИЩ

Особове ім'я – це юридично зафіксоване слово, за допомогою якого (разом із формою по батькові та прізвищем) здійснюється індивідуалізація, чи, як кажуть фахівці, легалізація особи. За існуючими в нашій країні законами, батьки зобов'язані зареєструвати дитину протягом трьох місяців після її народження. Зафіксована в актовій книзі і в свідоцтві про народження тричленна формула має бути точно відтворена в наступних документах особи. Порядок присвоєння імені новонародженому визначається законодавством України.

Система імен, що побутує в українського, російського і білоруського народів, формувалася протягом багатьох століть. Основу її складають імена християнського календаря. Звичайно, були в людей імена і до прийняття християнства. Їх підказували здебільшого різні обставини родинного життя. Наприклад, довгоочікуваного сина називали **Ждан**, небажаного – **Неждан**, **Нечай**, перший син діставав ім'я **Одинець**, третій у сім'ї – **Третяк** і т. п. В іменах відображалися певні риси людей (**Буян**), пора року, коли дитина з'явилася на світ (**Зима**), віра в магічну силу імені, спільного із назвою рослини, тварини тощо (**Береза**, **Лев**, **Орел**, **Сокіл**) та ін. Імена з негативним емоційним забарвленням давалися як застережний захід: за уявленням наших пращурів, погані імена (**Горе**, **Захворай**) оберігали дітей від дії злих сил. У дохристиянський період поряд з одноосновними іменами функціонували і двоосновні з компонентами *-слав*, *-мир*, *-волод*, *-гост*, *-бор*: **Милослав**, **Радослав**, **Володимир**, **Всеволод**, **Ратибор** та ін.

У кінці IX ст., коли Київська Русь прийняла християнство, на зміну давньоруським найменням прийшли християнські імена грецького, латинського і старосвєрейського походження, запозичені з Візантії разом з релігією. Але давньоруські імена ще тривалий час продовжували побутовувати паралельно з новими християнськими іменами.

У складі сучасних імен дослідники виділяють кілька шарів:

1. *Візантійські християнські імена, або імена християнського календаря*, запозичені разом із введенням християнства на Русі у X ст. До візантійських імен належать, наприклад, популярні в Україні імена **Іван, Олексій, Михайло, Григорій, Петро, Федір, Ганна, Олена, Катерина**. На українському мовному ґрунті вони набули специфічного звукового оформлення, обросли різноманітними варіантами і вже давно не сприймаються як запозичені.

2. *Давньоруські – Володимир, Всеволод, Ростислав, Людмила* та ін., у тому числі кальки з грецької мови типу **Богдан, Віра, Надія, Любов**, і окремі імена скандинавського походження, що побутували в Давній Русі,— **Ігор, Олег, Ольга**.

3. *Імена, запозичені із західнослов'янських і південнослов'янських мов:* **Ванда, Ружена, Власта, Квітослава** та ін.

4. *Нові імена*, які почали з'являтися після 1917 року, коли церква була відокремлена від держави і батьки здобули право давати дітям імена, що виходили за межі канонічних: **Воля, Свобода, Слава, Октябрина, Кім, Тракторина, Лілія, Піонія, Геній, Ідеал, Ідея, Новела, Іскра** та под. Як показує мовна практика, перевірку часом витримали далеко не всі імена-неологізми 20-х років.

5. *Імена, запозичені із західноєвропейських мов*, типу **Альберт, Арнольд, Артур, Вільгельм, Франц, Жанна, Елеонора, Діана** та под.

6. *Індивідуальні імена-новотвори*, які виникають у колі тієї чи іншої родини, наприклад ім'я **Вальжанна** утворилось в результаті поєднання батьками двох імен Валентина і Жанна.

У наші дні переважна більшість імен, якими називають новонароджених, належить до системи традиційних імен, успадкованої від попередніх поколінь, але естетично відшліфованої.

Зростання культурного рівня народу, посилення зв'язків міста й села сприяють нівеляції діалектних особливостей у сфері найменування, унормуванню загальнонаціонального репертуару імен.

Імена в залежності від ситуації мовлення можуть виступати у найрізноманітніших видозмінах. Поряд з офіційними повними документальними іменами існують розмовно-побутові (скорочені, чи усічені, здрібніло-пестливі та згрубіло-зневажливі) їх варіанти.

Явище варіантності властиве і документальним іменам. З основних фонетико-морфологічних явищ, що створюють варіанти цього типу, можна назвати:

а) *чергування голосних звуків* (Антон – Антін, Никон – Никін);

б) *чергування приголосних звуків* (Амвросій – Амбросій; Фадей – Тадей; Стефан – Степан; Фотинія – Хотина);

в) *скорочення початку чи кінцівки імені* (іноді – і початкової і кінцевої частин): Ігнатій – Ігнат — Гнат, Арсеній – Арсен та ін.

Число варіантів чоловічих імен (частина з них належить до розмовного фонду) поповнюють типові для української мови утворення на -а, -о, -ко, -аш (яш), -ош: Олексій – Олекса, Лавр – Лавро, Лев – Левко та ін.

У жіночих документальних іменах найпоширеніше варіювання закінчень -ія, -а (-я): Арсенія – Арсена, Наталія – Наталя, Парасковія – Параска тощо.

На здатність імен варіюватися не завжди зважають при оформленні документів, що викликає ряд небажаних явищ: у документи потрапляють повні імена у місцевій звуковій оболонці, замість повних імен фіксуються розмовно-побутові усічені варіанти, у документах тієї самої особи трапляються різні варіанти імені тощо. Це неминуче призводить до юридичних ускладнень.

Є підстави констатувати повну відсутність соціальної диференціації особових імен в Україні (однаковим набором імен користуються в родинях робітників, селян та інтелігенції), інтенсивне зближення міського і сільського іменного репертуару. Лідерство по всій Україні тривалий час тримають імена *Андрій, Віктор, Віталій, Володимир, Дмитро, Євген, Ігор, Олег, Олександр, Сергій, Юрій; Ірина, Людмила, Марина, Наталія (Наталя), Олена, Ольга, Світлана, Тетяна*. Останнім часом до імен масового поширення долучилися *Максим, Роман, Руслан; Алла, Валентина, Вікторія, Ганна (Анна), Інна, Оксана, Юлія*. Не обійдені увагою батьків, хоч використовуються рідше, ніж вищезгадані, імена *Анатолій, Антін, Богдан, Вадим, Валерій, Василь, Владислав, В'ячеслав, Геннадій, Григорій, Костянтин, Леонід, Микола, Мирослав, Назар, Павло, Петро, Станіслав, Тарас, Ярослав; Галина, Віра, Катерина, Любов, Лариса, Лідія, Лілія, Марія, Надія, Яніна*.

Помітно, що основною тенденцією розширення сучасного іменного репертуару є активізація вживання імен традиційного вітчизняного фонду. Молоді батьки відновили у своїх правах призабуті імена *Арсен, Артем, Гліб, Данило, Денис, Єгор, Іван, Ілля, Інокентій, Кирило, Микита, Остап, Платон, Родіон, Тимофій; Анастасія, Антоніна, Дарина, Євдокія, Єлизавета, Марія, Соломія, Уляна, Ярина*, хоч такі традиційні імена, як *Георгій, Клим, Лев (Левко), Марко, Степан, Федір, Яків; Зінаїда, Зіновія, Зоя, Марта, Мар'яна, Поліна, Раїса, Софія, Таїса, Таміла, Тамара*, новонароджені дістають порівняно рідко.

У пошуках свіжих імен, які б вирізнялися на тлі масових, подружні пари звертаються також до імен з виразним поетичним забарвленням типу жіночих *Зорила, Зоряна, Калина, Моїна, Раїна, Сніжина, Юнія, Розалія*. Рідкими вкрапленнями є зарубіжні імена *Альберт, Едуард, Еміль, Ернест; Анжела, Анжеліка, Елеонора, Еліна, Ельвіра, Ельза, Емма, Еріка, Жанна, Жалетта, Іоланта, Сабіна* тощо.

Основними мотивами, які в наш час визначають обрання імені для немовлят, є:

1. *Родинна традиція*, за якою сина чи доньку називають іменем батька, дідуся, матері, бабусі чи когось із близьких родичів.

2. *Вшанування іменем дитини видатних осіб*, літературних персонажів, кіногероїв, спортсменів тощо. У свій час, зокрема, були поширеними імена піонерів космосу: *Юрій, Герман, Павло, Андріан, Валентина* та ін.

3. *Милозвучність імені*, його легкість у вимові. Більшість із популярних жіночих імен, наприклад, має "лелійні" сонорні звуки л, н: *Алла, Аліна, Ганна (Анна), Наталія (Наталя), Олени, Ольга, Світлана, Юлія, Яніна*.

До вибору імені батькам слід ставитися з усією відповідальністю, щоб не довелося їх дітям у майбутньому порушувати питання про зміну імені в юридичному порядку.

Українські прізвища

Мабуть, мало хто знає, що українське прізвище чи не найстаріше в Європі. У всякому разі в 17 століття мало чи не всі українці носили прізвища. Деякі українці мали прізвища, які дали їх предкам ще в князівські часи. Для порівняння французькі простолюдини отримали прізвища лише на початку 19 століття завдяки указу імператора Наполеона Першого. Єдиним народом Європи в якого немає до сих пір сталих прізвищ є ісландці. У них ім'я батька автоматично стає прізвищем для дитини. Тому чоловіки мають прізвища на кшталт Петерсен (син Петера), а жінки Петердоттір (дочка Петера).

Як свідчить VIII том Словника української мови: **прізвище** – це *"найменування особи, набуте при народженні або вступі в шлюб, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість"*.

Поява прізвищ – родових найменувань – пов'язується із задоволенням потреби у найточнішій ідентифікації особи, чого вимагала адміністративно-юридична практика суспільства. Процес виникнення і усталення прізвищ як окремого класу спадкових найменувань людей охоплює великий проміжок часу. Найраніше спадкові родові назви виникли в середовищі вищих верств феодального суспільства – князів, магнатів, власників земельних володінь і маєтків.

Усі прізвища умовно можна поділити на такі групи:

1. Прізвища, утворені від імен: Іван – Іваненко, Іванченко, Іванчук, Іванюк, Івась, Івасюк, Іващук, Івасенко, Івасько; Петро – Петренко, Петрик, Петриченко, Петрук, Петрюк, Петричук; Тарас – Тарасенко, Таращенко, Тарасюк, Таращук; Білан (дохристиянське ім'я) – білий (Біланенко, Біланюк, Біланчук)

2. Прізвища, утворені від професій: Гончар (Гончаренко, Гончарук); Коваль (Коваленко, Ковалюк); Грабар (Грабаренко, Грабарук, Грабарчук); Кравець (Кравченко, Кравчук); Гетьман (Гетьманенко, Гетьманчук, Гетьманський); Сердюк (Сердюченко).

3. Прізвища утворені від міста, села, місця проживання чи походження (національності): Циган, Циганенко, Циганюк, Циганко, Циганчук; Татаренко, Татарчук; Литвин, Литвиненко, Литвинюк, Литвинчук; Вишневецький, Острозький, Полтавський, Хорольський; Яровий, Лановий, Загребельний, Лісовий, Садовий.

4. Прізвища, які вказують на психічні або фізіологічні особливості людини: Мовчан, Білоусенко, Буян, Зірвиголова, Горбунко.

Частина прізвищ перебуває поза межами цих груп. Це прізвища утворені від назв предметів, страв, частин тіла, явищ: Теліга, Скворода, Кочерга, Куліш, Борщ, Каша; від назв рослин: Верба, Тополя, Будяк, Гарбуз; від назв тварин: Вовк, Ведмідь, Сиромаха (Росомаха), Гоголь, Орел, Чайка, Горобець, Жук, Комаха.

5. Окрему групу складають **січові прізвища:** Білоштан, Красношапка, Кривоніс, Чорновіл, Вирвихвіст, Непийвода, Тягнибок, Перебийніс, Пробийголова.

Типові українські суфікси і закінчення: *-ко, -енк, -єнк, -еньк, -очко (рідше -ичко, -ичка, -ачка), -овський, -івський, -евський, -євський, -ський, -цький, -ович, -ич, -ів, -ій, -ай, -ий, -ук, -юк, -чук, -щук, -ець –єць, -ик, -ник, -ак, -чак, -як, -ач, -ла, -ло, -йло, -ба, -да, -ра, -ар, -аш, -ух, -ун, -но, -ан, -шин та ін.:* Кличко, Потєбенько, Толочко, Барановський, Коцюбинський, Андрухович, Стецьків, Палій, Нечай, Мирний, Гончарук, Ковальчук, Горбач, Рубчак, Коломієць, Притула, Шумило, Міняйло, Дзюба, Кандиба, Петлюра, Сосюра, Гончар, Барабаш, Дідух, Супрун, Юхно, Бажан, Данилишин.

2. Основні правила правопису українських прізвищ

Українські прізвища передаються на письмі за загальними нормами правопису українських слів. Але ще досить часто зустрічаємося з написанням типу *Іваніщенко* (замість *Іванищенко*), *Кіріченко* (замість *Кириченко*), *Чередніченко* (замість *Чередниченко*), *Кісляк* (замість *Кисляк*), *Беспалько* (замість *Безпалько*), *Лифарь* (замість *Лифар*) та ін.

Основні правила правопису українських прізвищ:

1. Літеру **и** слід писати:

а) у коренях (здебільшого за етимологією слова, від якого походить прізвище): *Даниленко* (*Данило*), *Якименко* (*Яким*), *Калита* (*Калита*), *Малик* (*малий*) та ін.;

б) у більшості прізвищ **и** пишеться після **к**: *Кияшко*, *Скирда*, *Кислій*, *Кириленко*;

в) у суфіксах: **-ич, -евич, -ович, -ик, -ика, -ишин, -ило, -ина, -иця, -ичко, -исько, -ище, -иха, -инськ(ий), -ицьк(ий):** *Герич*, *Зінкевич*, *Базилевич*, *Якубович*, *Дудник*, *Федорика*, *Гринчишин*, *Степанишин*, *Закусило*, *Шарпило*, *Грицина*, *Перепелиця*, *Павличко*, *Павлище*, *Костиha*, *Макушинський*, *Вербицький*;

г) у префіксі **при-**: *Пристаї*, *Приймак*, *Прищєпа*.

2. Літеру **і** слід писати:

а) у прізвищах, утворених від слів, де **і** чергується з **о** або **є**: *Ведмідь* (*Ведмедя*), *Грім* (*Грома*), *Леміш* (*Лемеша*);

б) у прізвищах, де українському **і** відповідає російське **е**: *Сірий*, *Лісний*, *Ніжний*;

в) у суфіксі **-ій**: *Багрій*, *Журбій*, *Яцій*.

3. Літерою **ї** слід передавати звукосполучення **й + і** на початку слова або складу, після голосного: *Їжакевич, Грицайшин, Троїцький*.

4. Апостроф та м'який знак у прізвищах пишеться за загальними правилами.

Апостроф *пишеться* перед **я, ю, є, ї**:

а) після губних приголосних (**б, п, в, м, ф**): *Дем'яненко, Дерев'яно, Хом'як, П'явка, Стеф'юк*;

б) після твердого **р**: *Бур'ян, Кир'ян, Мар'яненко*;

в) після **к** у слові *Лук'ян* та похідних від нього: *Лук'яненко, Лук'янчук, Лук'янець*;

г) після префіксів, що закінчуються на приголосний: *Під'ярний, З'явин*.

Апостроф *не пишеться*:

а) якщо перед губним приголосним є ще інший приголосний, крім **р**, який належить до кореня: *Ужвюк, Морквяний, Буряченко, Лихвяк* (але *Карп'юк, Стеф'юк, Черв'яченко, Щерб'юк, Верф'яний, Верб'яний*);

б) якщо йотовані вказують на м'якість приголосного **р**: *Гмиря, Гирявець, Варюта, Варянський, Рябокляч, Брянський*.

5. М'який знак *пишеться*:

а) у кінці прізвищ, що мають м'який приголосний: *Кисіль, Микитась, Проць, Рудь, Білокінь, Соболь*.

Прізвища із кінцевим **-ц**, утворені від деяких вигуків і звуконаслідувальних слів, а також прізвища іншомовного походження, пишуться, здебільшого, без м'якого знака: *Гоц (гоцати), Пац (пацати), Ганц, Фіни*, проте трапляються прізвища *Гуць, Буць (буцати)*;

б) у прізвищах із суфіксами: **-ець(ець), -ань, -єль, -ень, -онь, -еньк(ий), -ськ(ий), -унь, -уль, -цьк(ий), -зьк(ий)** та ін.: *Богомолець, Швець, Довгань, Горбуль, Горбань, Кривень, Біленький, Висоцький, Старицький, Водолазький* та ін. У неслов'янських прізвищах кінцеве **ц** тверде: *Лівшиц, Моріц, Клаузевиц, Гурвіц*;

в) у середині прізвищ після м'якого приголосного (**д, т, з, с, л, н, ц**) перед наступним твердим: *Загорулько, Чобітько, Покидько, Третьяков, Уляненко, Ананьїн, Михальченко, Покальчук, Ковальчук*;

г) після м'якого **л** перед наступним м'яким приголосним: *Шмигельський, Гаврильців, Польський*;

г) після м'якого **л** перед звукосполученням **й+а**, що позначається літерою **я**: *Кальян, Тальянчук*.

М'який знак *не пишеться*:

а) після **р** у кінці складу або слова: *Бондар, Собакар, Золотар, Кожухар, Боркін, Соркін, але Горький*;

б) у прізвищах, що закінчуються на губні й шиплячі приголосні (*Голуб, Гладий, Бородач, Пекач*);

в) після **н** перед шиплячим та суфіксами **-ськ(ий), -ств(о)**: *Грінченко, Грінчишин, Грінчук, Яблонський* (але *Покин'череда*);

г) після **д, н, т** перед суфіксами **-ченк(о), -чук, -чишин**: *Федченко, Радченко, Радчук, Федчишин, Грінченко, Гринчишин, Гринчук*, але *Покинъчереда*;

г) у прізвищі *Дяк* та похідних від нього: *Дяченко, Дячук, Дячишин, Дячко*;

д) коли **я, ю** позначають сполучення м'якого приголосного з **а, у**, то перед ними **ь** не пишеться: *Ляпунов, Тюменев, Дягілев*;

е) у прізвищах: *Омеляненко, Касяненко, Касянчук, Третьак, Уляненко*.

5. Подвоєні приголосні пишуться в українських прізвищах за загальними правилами правопису – при збігу однакових приголосних:

а) префікса і кореня: *Піддубний, Беззубченко*;

б) кореня або основи на **-н** і суфікса **-н(ий), -ник, -ниця**: *Курінний, Винник, Тютюнник, Линник*.

Написання українських прізвищ із подвоєнням приголосних типу *Лаппа, Саллогуб, Кривилло* слід вважати відхиленням від правописних норм української мови.

В українських прізвищах, утворених від слів іншомовного походження, **с** не подвоюється: *Комісаренко*. Не подвоюється **с** також у російських прізвищах типу *Русов, Черкаський* тощо.

6. Складні (складені) прізвища пишуться разом і через дефіс:

а) через дефіс пишуться складені українські прізвища, що утворюються із двох самостійних прізвищ: *Нечуй-Левицький, Квітка-Основ'яненко*;

б) разом пишуться всі інші складні прізвища: *Убийвовк, Добрийвечір, Кривоніс*.

3. Фонетичні правила передачі слов'янських прізвищ українською мовою

При записі іншомовних прізвищ українською мовою слід дотримуватись таких правил:

Російську букву **е**, польські **іе**, болгарську і сербську **е**, чеські **е, ё** після приголосних передаємо:

1. Літерою **е**:

а) після приголосних: *Александров, Державін, Сенкевич, Чапек*;

б) у суфіксі **-ев** після букв **р, ц** та шиплячих: *Писарев, Муромцев, Ложев*.

2. Літерою **є**:

а) на початку слів: *Єгоров, Єршов, Євдокимов*;

б) у середині слів після голосного, м'якого знака й апострофа: *Ісаєв, Вересаєв, Аляб'єв, Афанасьєв*;

в) після приголосних (крім шиплячих, **р** і **ц**, задньоязикових і глоткового **г**) у суфіксі **-єв** та у сполученні морфем **-єєв** російських прізвищ: *Матвєєв, Ломтєв, Медведєв, Гордєєв*; але: *Муромцев, Нехорошев, Писарев; Андрєєв, Аракчєєв, Мацєєв*, а також у болгарських: *Ботев, Друмев* та ін.;

г) якщо в російському корені **е** відповідає в аналогічних українських словах **і**: *Пешков* (бо пішки), *Белінський* (бо білий), *Зверев* (бо звір), *Репін* (бо ріпа).

Російська літера **ё** передається:

1. Звукосполученням **йо**:

а) на початку слова: *Йолкін, Йоханов*;

б) у середині слова після голосного: *Окайомов, Бугайов*;

в) після **б, п, в, м, ф**: *Соловійов, Воробійов, Муравійов*.

2. Сполученням **ьо** після приголосних, коли **ё** позначає сполучення пом'якшеного і м'якого приголосного з **о**: *Ковальов, Тьоркін, Новосьолов*.

3. Літерою **е**, якщо прізвище утворене від спільних для української та російської мов імен: *Федоров, Артемов, Семенов*.

4. Літерою **о** під наголосом після **ч, щ**: *Хруцов, Пугачов, Щипачов, Лихачов*.

5. Польське сполучення букв **іо** передаємо:

1) сполученням букв **йо** після **б, п, в, м, ф**: *Пйотровський, Мйодович*;

2) через **ьо** після м'яких приголосних: *Аньолек, Генсьорський*.

Літери **и (і)** передаємо через **и** у прізвищах та іменах, належних до південнослов'янських мов, у яких немає розрізнення **и – і** (болгарська, сербська та ін.): *Живков, Христов, Караджич*; але через **ї** після голосного: *Раїч, Стоїч* та через **і** – на початку слова: *Івич, Ігнатович, Ілієв*.

У польських, чеських і словацьких прізвищах та іменах **і** передаємо:

1) через **і** на початку слова та після приголосного: *Івашкевич, Зволінський, Міцкевич*;

2) через **и** після шиплячих **і ц** та в суфіксах **-ик, -ицьк-, -ич (-евич, -ович)**: *Жижка, Міклошич, Фучик, Шимчак, Коперник, Козицький, Сенкевич*, а також у прикметникових суфіксах (*Маяковський, Мусоргський*), але в кінці слова – через **і**: *Єнсі, Іржі*.

Російська літера **и** передається:

1. Літерою **і**:

а) на початку слова: *Ісаєв, Іванов*;

б) після приголосного (крім шиплячих та **ц**): *Мічурін, Дубинін, Малінін*;

в) в кінці невідмінюваних прізвищ: *Россіні, Боретті*.

2. Літерою **ї**:

а) після голосного: *Воїнов, Гзоїм, Ізмаїлов*;

б) після м'якого знака й апострофа: *Ільїн, Гур'їн*.

3. Літерою **и**:

а) після **ж, ч, ш, щ, ч** перед приголосним: *Чичиков, Щиглов, Гаршин*; це стосується і прізвищ інших народів: *Джигарханян, Абашидзе, Цицерон* та ін., а також *Чингісхан*; але перед голосним пишемо **і**: *Тиціан, Ціолковський*;

б) у префіксі **при-**: *Привалов, Пришвін*;

в) у суфіксах **-ич, -ик, -иц, -ищ**: *Рудич, Радищев, Новиков, Голик, Гнідич*;

г) у прізвищах, утворених від імен та загальних назв, спільних для української, російської та інших слов'янських мов: *Денисенко* (Денис), *Пивоваров* (пиво варити), *Кирилов* (Кирило). Але: *Ніколаєв*, *Нікітін*, *Філімонов* та ін., твірними для яких є імена, відмінні від українських.

Російську й білоруську букву **ы** (польську, чеську, словацьку **у**) передаємо лірою **и**: *Циганков*, *Чернишов*, *Скорина*, *Нашинський*, *Масарик*.

Польські носові **ą, ę** передаємо: 1) сполученнями букв **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбровський*, *Заремба*, *Кемпа*; 2) сполученнями букв **он, ен** перед іншими приголосними: *Зайончек*, *Пйонтек*, *Єнджиховський*, *Свенцицький*.

Суфікси слов'янських прізвищ **-ск(-ий), -цк(-ий), -ск(-і), -цк(-і), -sk(-і), -ck(-і), -dzk(-і), -sk(-у), -ck(-у)** передаємо відповідно через **-ськ(-ий), -цьк(-ий), -дзьк(-ий)**: *Броневський*, *Маяковський*, *Мусоргський*, *Городецький*, *Завадзький*; так само з **ь** пишемо російські прізвища на **-ск(-ой), -цк(-ой)**: *Луговський* (*Луговська*), *Трубецький* (*Трубецька*).

Прикметникові закінчення російських прізвищ передаємо так: **-ий** через **-ий**; **-ий** після твердого приголосного – через **-ий**, після м'якого приголосного – через **-ій**; **-ая, -яя** – через **-а, -я**: *Крайня*, *Толста*, *Крайній*, *Залеський*, *Бєлий*, *Бєла*.

Закінчення **-ой** передається через **-ий**: *Донський*, *Сєдий*, *Трубецький*, *Полевий*, але *Толстой* (*Толста*).

Прикметникові закінчення білоруських прізвищ **-ы**, чеських та словацьких **-у**, польських **-у**, болгарських, македонських і сербських **-и**, хорватських **-і** передаємо через **-ий**: *Бялий*, *Неврлий*, *Новотний*, але *Гуляшки* (невідмінюване). М'якість польських приголосних **ń, ś, ć, dź** у прізвищах перед суфіксами **-ськ(-ий), -цьк(-ий)** і м'якими приголосними не позначаємо м'яким знаком, хоч в українській вимові в цих позиціях **н, с, ц, дз** пом'якшуються: *Виспянський*, *Яблонський*; *Свядек*, *Цвік*.

У прізвищах м'який знак пишеться після **д, т, з, с, ц, л, н**:

а) у суфіксах **-ськ, -зьк, -цьк, -ець**: *Збанацький*, *Бронський*, *Глуховець*;

б) у кінці слова: *Лось*, *Заєць*, *Соболь*;

в) перед **я, ю, є, ї**: *Дьяконов*, *Панкрат'єв*, *Третьяков*, *Льюшин*; коли **я, ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а, у**, то перед ними **ь** не пишемо: *Дягил'єв*, *Ляпунов*, *Тюмен'єв*;

г) перед приголосними: *Вольнов*, *Дідьков*, *Коньков*;

г) у прізвищах із суфіксом **-ець**: *Глуховець*, *Скиталець*, але у неслов'янських прізвищах кінцевий **ц** твердий: *Клаузевиц*, *Ліфшиц*, *Моріц*.

М'якість польських приголосних **n, s, c, dz** позначаємо в українській мові буквою **ь** лише в кінці слова: *Дзісь*, *Цирлиць*, *Недзведзь*, але: *Кусневич*, *Свідзинський*, *Свядек*, *Урбанчик*.

На м'якість приголосного **ц** у кінці основи слов'янських прізвищ першої відміни вказує закінчення **-я** (*Кустуриця*, а не *Кустурица*).

Апостроф у прізвищах пишеться після **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, щ, р** перед **я, ю, є, ї**: *Аляб'єв, Водоп'янов, Григор'єв, Руж'є, Монтеск'є, Лук'янов.*

Перед **йо** апостроф не пишеться: *Воробйов, Соловйов.*

Коли **я, ю** означають сполучення пом'якшеного приголосного з **а, у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Пясецький, Рюмін.*

Зверніть увагу, що в Україні існують єдині правила транслітерації, затверджені Постановою КМУ від 27.01.2010 № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF#Text>).

Транслітерація – це передача тексту й окремих слів однієї мови літерами іншої. У разі оформлення біометричних паспортних документів, транслітерація потрібна для відтворення імені та прізвища за допомогою літер латинського алфавіту.

При оформленні біометричних паспортних документів (паспорт громадянина України у формі ID-картки, паспорта для виїзду за кордон), громадяни мають можливість заздалегідь перевірити транслітерацію у них, скориставшись сервісом Державної міграційної служби України «Перевірка транслітерації», що доступний за покликанням: <https://cutt.ly/RPpFH4K>.

За необхідності, можливо змінити написання прізвища та/або ім'я латинськими літерами відповідно до написання у раніше виданих на ім'я особи документах. Наприклад: у громадянки України, яка змінює паспорт після укладання шлюбу з іноземцем, нове прізвище, згідно з офіційною транслітерацією українського алфавіту, не співпадає з прізвищем чоловіка, вона має право подати письмову заяву, щоб у її ID-картці прізвище було вказано так само, як у документах її чоловіка.

4. Відмінювання прізвищ у документах

Відмінювання прізвищ у документах

Українські та слов'янські прізвища, що мають закінчення іменників I відміни, відмінюються як іменники I відміни: *Дудка, Дудки, Дудці, Дудку, Дудкою, при Дудці*. Особливістю відмінювання прізвищ цієї групи є те, що приголосні основи **з, к, х** у давальному і місцевому відмінках змінюються на **з, ц, с**: *Кривега – Кривезі, Удовіка – Удовіці, Гречуха – Гречусі*.

Прізвища із закінченнями II відміни відмінюються як іменники II відміни: *Кривоніс, Кривоноса, Кривоносу (-ові), Кривоноса, Кривоносом, при Кривоносу (-ові)*.

При відмінюванні іменникових прізвищ другої відміни відбувається чергування голосних: *Корінь – Кореня, Перебийніс – Перебийноса, Майстер – Майстра*.

Чоловічі прізвища типу *Задирако* (від *Задирака*), *Рево* (від *Рева*), *Скибо* (від *Скиба*), *Сороко* (від *Сорока*), які іноді безпідставно вважають невідмінюваними, слід відмінювати за другою відміною: *Іван Рево, Івана Рева, Івану Ревові* тощо. Жіночі прізвища цього типу не відмінюються.

На відміну від однозвучних загальних назв, що мають у родовому відмінку однини закінчення **-у (-ю)**, прізвища в цьому відмінку закінчуються на **-а (-я)**: *Вітер – Вітра, Сніг – Сніга, Борщ – Борща, Мед – Меда, Мороз – Мороза*.

Прізвища прикметникового типу на **-ий, -ій** (чоловічого роду) **-а, -я** (жіночого роду) відмінюються як відповідні прикметники твердої чи м'якої групи: *Швидкий, Швидкого, Швидкому, Швидкого, Швидким, Швидкому (Швидкім); Швидка, Швидкої, Швидкій, Швидку, Швидкою, Швидкій*.

Чоловічі прізвища, що мають форму присвійних прикметників на **-ов, -ев, (-єв), -ів (-їв), -ин (-ін)**, відмінюються за таким зразком: *Ковалів, Коваліва, Коваліву, Коваліва, Ковалівим, при Коваліву; Зеров, Зерова, Зерову, Зерова, Зеровим, при Зерову; Степанишин, Степанишина, Степанишинові (-у), Степанишина, Степанишиним, при Степанишині (Степанишинові, Степанишину); Григор'єв, Григор'єва, Григор'єву, Григор'єва, Григор'євим, при Григор'єву*.

Жіночі прізвища на приголосний та **о** в українській мові не відмінюються: *Олена Ткаченко, Олени Ткаченко, Олені Ткаченко, Олену Ткаченко, Оленою Ткаченко, Олені Ткаченко; Надія Бойко, Надії Бойко, Надії Бойко, Надію Бойко, Надією Бойко, Надії Бойко*.

Чоловічі й жіночі прізвища на **-их, -ово, -аго** не відмінюються: *Максим Шацьких, Максима Шацьких, Максиму (-ові) Шацьких, Максима Шацьких, Максимом Шацьких, Максимові Шацьких; Марина Сірих, Марини Сірих, Марині Сірих, Марину Сірих, Мариною Сірих, Марині Сірих; Олексій Живаго, Олексія Живаго, Олексієві (-ю) Живаго, Олексія Живаго, Олексієм Живаго, Олексієві Живаго*.

Чоловічі й жіночі прізвища іншомовного походження на **-а, -е, -є, -і, -ї, -о, -у, -ю** не змінюються: *Гейне, Гете, Россіні, Гюго, Данте, Шеклі*.

Складні чоловічі прізвища іменникового походження відмінюються в обох частинах: *Григорій Квітка-Основ'яненко, Григорія Квітки-Основ'яненка, Григорію (-єві) Квітці-Основ'яненкові (-у), Григорія Квітку-Основ'яненка, Григорієм Квіткою-Основ'яненком, Григорію (-єві) Квітці-Основ'яненкові (-у); Іван Петренко-Сидоров, Івана Петренка-Сидорова, Іванові (-у) Петренку-Сидорову, Івана Петренка-Сидорова, Іваном Петренком-Сидоровим, Іванові Петренку-Сидорову*.

Складні прізвища відмінюються у другій частині, коли перша сприймається як прикладка (у короткій формі): *Сергій Бонч-Бруневич, Сергія Бонч-Бруневича, Сергієві (-ю) Бонч-Бруневичу, Сергія Бонч-Бруневича, Сергієм Бонч-Бруневичем, Сергієві Бонч-Бруневичу*.

Складні жіночі прізвища іменникового походження відмінюються або не відмінюються залежно від їх особливостей: *Оксана Засуха-Петренко, Оксани Засухи-Петренко, Оксані Засусі-Петренко, Оксану Засуху-Петренко, Оксаною Засухою-Петренко, Оксані Засусі-Петренко; Ірина Сидоренко-Жукова, Ірини Сидоренко-Жукової, Ірині Сидоренко-Жуковій, Ірину Сидоренко-Жукову, Іриною Сидоренко-Жуковою, Ірині Сидоренко-Жуковій;*

Світлана Іваненко-Бойчук, Світлани Іваненко-Бойчук, Світлани Іваненко-Бойчук, Світлану Іваненко-Бойчук, Світланою Іваненко-Бойчук, Світлани Іваненко-Бойчук.

Лише поодинокі українські чоловічі прізвища належать до невідмінюваних, наприклад: *Півторадні, Леле.*

Правопис імен у документах

Подвійні імена, які зрідка трапляються в українській мові, пишуться через дефіс: *Богдан-Ігор, Зіновій-Богдан, Ростислав-Володимир, Ірина-Світлана, Лідія-Юлія.*

Подвоюються приголосні в іменах: *Ганна, Віолетта, Анна, Інна, Жанна, Алла, Елла, Аполлінарія, Емма, Аполлінарій, Ізабелла, Сусанна, Аполлон, Палладій, Віссаріон, Геннадій, Белла, Нонна, Римма, Стелла, Іванна, Маріанна, Бетті, Еммануїл, Ілля, Палладій, Аполлонія, Васса.*

Імена, що походять з інших мов, передають шляхом транскрибування літерами українського алфавіту. Виняток становлять східнослов'янські імена (білоруські та російські), які за традицією не транслітеруємо, а передаємо українськими відповідниками (*Артем*, а не *Артём*, *Микола*, а не *Ніколай*, *Володимир*, а не *Владімір*, *Світлана*, а не *Светлана*). Проте ці ж східнослов'янські імена в складі псевдонімів передають так, як вони звучать у мові оригіналу (наприклад: *Алесь Адамович, Пятрось Бровка та ін.*).

В українській мові в іменах після м'яких приголосних перед йотованими м'який знак не пишеться: *Омелян, Уляна, Тетяна*, але *Люсьєна*.

Апостроф пишеться:

- в іменах: *Дем'ян, Лук'ян, Валер'ян, Мар'ян, Дар'я, В'ячеслав.*

Апостроф не пишеться:

- коли перед губним звуком є приголосний: *Святослав*;

- коли *я, ю* означають *а, у* в сполученні з пом'якшеними приголосними: *Зоряна, Катря.*

Відмінювання імен

Імена, що в називному відмінку однини закінчуються на *-а, -я*, відмінюються як іменники І відміни: *Микола, Миколи, Миколі, Миколу, Миколою, Миколі, Миколо*; *Сава, Сави, Саві, Саву, Савою, Саві, Сава*; *Катерина, Катерини, Катерині, Катерину, Катериною, Катерині, Катерино*; *Марія, Марії, Марії, Марію, Марією, Марії, Маріє.*

У жіночих іменах приголосні *г, к, х* у давальному та місцевому відмінках змінюються на *з, ц, с*: *Інга – Інзі, Ольга – Ользі, Одарка – Одарці, Палажка – Палажці, Солоха – Солосі.*

Приголосні *г, к, шк, х* перед суфіксом *-ин* змінюються на *ж, ч, щ, ш*: *Ольга – Ольжин, Галька – Гальчин, Мелашка – Мелашин, Явдоха – Явдошин, Параска - Парасчин.*

Чоловічі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на *-о, -й* та на *приголосний*, відмінюються як іменники II відміни: *Павло, Павла,*

Павлові (-у), Павла, Павлом, Павлові (-у), Павле; Іван, Івана, Іванові (-у), Івана, Іваном, Іванові (-у); Сергій, Сергія, Сергієві (-ю), Сергія, Сергієм, Сергієві (-ю), Сергію.

Чоловічі імена типу *Антін, Прокіп, Нестір, Сидір, Тиміш, Федір, Ничипір* у непрягих відмінках змінюють *і* на *о*: *Прокіп, Прокопа, Прокопу, Прокопа, Прокопом, Прокопові (-у), Прокопі, Проконе*. Виняток: *Лаврін – Лавріна, Олефір – Олефіра, Аверін – Аверіна*.

Ім'я *Лев* при відмінюванні має паралельні форми: *Лев, Льва і Лева, Львові і Левові*.

Поодинокі чоловічі імена, основа яких закінчується на *х*, у кличному відмінку мають форму: *Явтух – Явтуше, Євтух – Євтуше*.

Жіночі імена, що закінчуються на приголосний, відмінюються як іменники III відміни: *Любов, Любові, Любові, Любов, Любов'ю, Любові, Любове; Нінель, Нінелі, Нінелі, Нінель, Нінелю, Нінелі, Нінеле*.

Творення та правопис імен по батькові

При творенні чоловічих імен по батькові вживаються суфікси, які додаються до основи слова:

1. **-ович, -ьович, -йович**: *Степанович, Андрійович, Васильович, Юрійович, Львович*. Від особових імен *Ігор, Лазар*, які належать до іменників м'якої групи на **-р**, утворюємо чоловічі імена по батькові *Ігорьович, Лазарьович*.

2. **-ич, -іч**: *Ілліч, Лукич, Якович, Хомич (Хомович), Савич (Савович)*.

З відхиленням від загального правила творяться такі чоловічі імена по батькові: *Григорій – Григорович; Микола – Миколайович (зрідка Миколович)*.

При творенні імен по батькові в деяких іменах відбувається чергування голосних *і* з *о*: *Яків – Якович, Федір – Федорович, Федорівна, Антін – Антонович, Нестір – Несторович*.

Жіночі імена по батькові утворюються за допомогою суфіксів: **-івна, -ївна**: *Степанівна, Василівна, Сергіївна, Петрівна, Іллівна, Луківна, Хомівна, Миколаївна (зрідка Миколівна)*.

З відхиленням від загального правила творяться такі жіночі імена по батькові: *Яків – Яківна*.

Форми імен по батькові від офіційних подвійних імен на зразок *Богдан-Юрій* утворюються звичайно від першого імені: *Олена Богданівна, Олексій Богданович*. Але за бажанням батьків під час реєстрації дитини може бути записана форма подвійна: *Ірина Богдан-Юріївна, Олексій Богдан-Юрійович*. У цьому випадку перший компонент імені не відмінюється: *книжка Олексія Богдан-Юрійовича, стаття Ірини Богдан-Юріївни*.

Форми чоловічих імен по батькові відмінюються за такими зразками:

Н. *Степан Іванович; Олексійович; Ілліч*

Р. *Степана Івановича; Олексійовича; Ілліча*

Д. *Степанові (Степану) Івановичу (Івановичеві); Олексійовичу, Іллічу*

З. *Степана Івановича; Олексійовича; Ілліча*

*О. Степаном Івановичем; Олексійовичем, Іллічем
М. на/у Степанові (Степані) Івановичу; (Івановичеві); Олексійовичу,
Іллічу*

К. Степане Івановичу; Олексійовичу; Іллічу

Форми жіночих імен по батькові відмінюються за такими зразками:

Н. Марина Іванівна; Олексіївна; Іллівна

Р. Марини Іванівни; Олексіївни; Іллівни

Д. Марині Іванівні; Олексіївні; Іллівні

З. Марину Іванівну; Олексіївну; Іллівну

О. Мариною Іванівною; Олексіївною; Іллівною

М. на/у Іванівні; Олексіївні; Іллівні

К. Марино Іванівно; Олексіївно; Іллівно

5. АКТ

Таку назву має обліково-фінансовий документ. Розрізняють акти законодавчі та адміністративні. Законодавчі містять рішення щодо законів, указів, постанов. Адміністративні складаються на підтвердження фактів, подій, вчинків, пов'язаних з діяльністю установ, організацій, підприємств та окремих осіб.

У більшості випадків акт – це службовий документ, який посвідчує якийсь факт і складається у присутності свідків або на підставі виявлення недоліків чи порушень закону. Можливе складання акта і однією, але спеціально вповноваженою особою (ревізором, інспектором).

Акти складаються за результатами ревізій, при прийманні-здаванні справ, випробуваннях нових виробів та зразків, інвентаризації, нещасних випадках, аваріях, зміні керівництва, прийманні об'єктів до експлуатації, здаванні документів на знищення тощо. Виклад і форма тексту актів регламентовані. Акти, як правило, складаються з вступної і констатуючої частини. У вступній частині акта вказуються підстави його складання. Це можуть бути не тільки якісь конкретні факти, події, а й посилання на відповідний документ, усне розпорядження керівництва тощо. Потім наводиться склад комісії: ініціали і прізвище голови, ініціали і прізвища членів комісії в алфавітному порядку. При необхідності вказуються посади, прізвища та ініціали присутніх.

Акт може мати заголовок. Наприклад: «Акт про передачу службового комп'ютера», «Акт про пожежу в інформаційному відділі».

У констатуючій частині викладається суть проведеної роботи, її результати (висновки, пропозиції), зазначають документи, на підставі яких проводилася робота, фіксують установлені факти.

Особа, котра повинна підписати акт, але має якісь зауваження, підписує його, зробивши відповідний запис (про свою незгоду тощо). Свою думку ця особа викладає на окремому аркуші-додатку (невелике за обсягом зауваження можна навести нижче від підписів осіб, які склали акт).

Склавши акт, комісія повинна під розписку ознайомити з його змістом осіб, про яких ішлося в акті.

Якщо комісія працювала кілька днів, то останній день роботи комісії є датою складання документа.

Як правило, акт складається у трьох примірниках: перший примірник направляють до вищої організації, другий – керівникові організації, третій – підшивають у справу.

Акти оформляють на загальних, трафаретних бланках або на чистих аркушах паперу формату А4 як із кутовим (переважно), так і з поздовжнім розташуванням постійних реквізитів.

Реквізити:

1. Назва виду документа (Акт).
2. Дата.
3. Індекс.
4. Гриф затвердження (оформляється у разі потреби).
5. Місце складання чи видання.
6. Заголовок до тексту (включає назву або короткий зміст актованого факту або події).

7. Текст складається з двох частин: вступної та констатуючої.

Вступна частина будується за схемою:

Підстава:...

Складений комісією у складі:...

Голова...

Члени комісії:...

Присутні (при потребі):...

У констатуючій частині вказуються мета і завдання, зміст та характер зробленої роботи, фіксуються встановлені факти.

8. Відмітка про наявність додатка.

9. Підпис.

10. У ряді випадків гриф завіряється печаткою організації.

Зразок 1:

*Запорізький національний
університет відділ
маркетингу*

*ЗАТВЕРДЖУЮ
Ректор ЗНУ
(підпис) Олег БОНДАР
25 лютого 2022 р.*

АКТ № 34

приймання-передачі комп'ютера

25 лютого 2022 р.

м. Запоріжжя

Підстава: доповідна записка начальника відділу кадрів Савчук М.І. від 20 лютого 2012 р.

Комісія у складі голови М.І. Савчук і членів М.П. Волох та С.В. Скляр склала акт приймання-передачі комп'ютера, інвентарний № 2345, із відділу маркетингу до відділу кадрів.

Комп'ютер придатний для експлуатації і оснащений всім необхідним

для роботи (клавіатура, монітор, процесор, колонки).

Комп'ютер передається у відділ кадрів на постійне користування.

Складений у трьох примірниках:

1-й примірник – відділу маркетингу;

2-й примірник – відділу кадрів;

3-й примірник – бухгалтерії.

Голова комісії

(підпис)

Марія САВЧУК

Члени комісії

(підпис)

Микола ВОЛОХ

Світлана СКЛЯР